

ФІНАНСИ ТА ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА

Райнова Л.Б.

*старший науковий співробітник,
Академія фінансового управління*

ГАРМОНІЗАЦІЯ АКЦИЗНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇНАХ ЄС: ТЕМПИ ТА НАСЛІДКИ

Досвід постсоціалістичних країн ЄС залишається цікавою збіркою прикладів того, яким чином відбувалося узгодження національного законодавства з акцизного оподаткування із нормами *Acquis communautaire*; саме останні і виявлялися тим орієнтиром, до якого повинні були прагнути зазначені країни задля досягнення європейських стандартів у частині оподаткування. Зазначений досвід, із часом, особливо гостро поставив питання щодо темпів гармонізації системи акцизного оподаткування, оцінки вартості проведення зазначеної політики з урахуванням її довгострокових наслідків та побічних ефектів, а також мінімізації пов'язаних з нею потенційних втрат.

Слід відмітити, що по відношенню до 10-ти постсоціалістичних країн, які готувалися до вступу до ЄС у 2004 році, Європейська комісія від початку зайняла досить жорстку позицію, наполягаючи на підвищенні у встановлені терміни акцизних ставок. Втім, якщо частина зазначених країн задовольняли пред'явленим вимогам у визначені терміни, то інші, через низку особливостей, виявились неспроможними забезпечити настільки стрімкого зростання акцизних ставок – досягнення навіть мінімального їх рівня згідно нормативів за встановлений, відносно короткий період часу, для більшості цих країн передбачало значне зростання навантаження зі сплати акцизів [1, с. 51-53]. Враховуючи той факт, що рівень доходів населення країн колишнього радянського табору виявлявся набагато нижчим, ніж в країнах Західної Європи, а на схід від перших залишалися ринки з низькими ставками акцизів, очевидним наслідком такої вимушеної агресивної акцизної політики виявилось стрімке поширення обсягів контрабандної та контрафактної продукції, що, в кінцевому підсумку, призвело до суттєвого зростання нелегального ринку алкогольних та тютюнових виробів. Фактично ж наявність значного обсягу нелегального алкоголю та тютюну на ринку свідчило ще і про добре налагоджену систему постачання та збуту контрабанди та

контрафакту в зазначених країнах, яка звичайно трималася на корупційних схемах, причому викорінення зазначених схем в тих умовах, що склалися на той час, виявлялося вкрай складним завданням. Саме з огляду на побічні ефекти здорожчання підакцизних товарів через значне зростання ставок акцизів згідно пред'явлених вимог, Європейська Комісія була змушена переглядати своє ставлення до встановлених темпів гармонізації ставок акцизного оподаткування, згодом пом'якшити передбачені відповідними Директивами вимоги та забезпечити відповідну корекцію термінів їх виконання, оскільки контрабандна та контрафактна продукція, як правило, мала наслідком не тільки поширення випадків ухилення від сплати акцизних податків, а ще і нові ресурси для розвитку злочинності, не кажучи вже про загрозу здоров'ю людей з огляду на те, що зазначена продукція не відповідає стандартам ЄС [2, с. 84-85].

Для відповіді на запитання чому в одних країнах процес гармонізації акцизів пройшов відносно успішно, а інші країни мали суттєві проблеми в ході зазначеного процесу, серед низки факторів потрібно звернути увагу, по перше, на рівень доходів населення в країні, а по-друге, на рівень інституційного розвитку, що включає в себе здатність боротися з корупцією. Важливість врахування такого чинника, як рівень добробуту населення пояснюється тим, що тоді, коли заробітків вистачає не тільки на харчування та задоволення базових потреб, суспільство починає більше уваги приділяти своєму здоров'ю, звідси і потреба в пошуку більш дешевих альтернатив товарам, щодо яких відбулося підвищення цін внаслідок збільшення акцизів суттєво знижується. Втім, для бідних країн це правило працює у зворотному напрямку: «пастка бідності» сприяє поширенню шкідливих звичок і навпаки стимулює до споживання більш дешевих, але, зазвичай, менш якісних товарів або їх замінників. Саме рівень добробуту населення в країнах виявився важливим фактором його схильності до споживання контрабандної та контрафактної продукції. Досвід постсоціалістичних країн ЄС підтверджує наявність зв'язку між обсягами тіншового сектору підакцизних товарів та рівнем статків громадян; більше того, при надмірному підвищенні акцизів, надходження від цього виду податків починали ще і скорочуватися саме через зростання частки нелегальної продукції на ринку. Слід відмітити, що ті країни, які мали найбільші проблеми з гармонізацією акцизних ставок, мали найнижчий рівень доходів серед усіх постсоціалістичних країн, що готувалися до вступу до ЄС. Тобто в найбільш «бідних» з цих країн, вже за кілька років, через стрімке зростання ринку контрабандної та контрафактної продукції, гостро постало питання щодо вартості проведення «агресивної» політики із гармонізації ставок акцизів у сенсі її наслідків. Окрім цього,

доцільність врахування наступного з зазначених чинників, тобто рівня розвитку інституцій пояснюється тим, що саме останній і визначає спроможність країни боротися з контрабандою та контрафактом, розповсюджуваних завдяки наявності добре налагодженої системи корупційних схем. Країни, які виявилися неспроможними забезпечити вчасне підвищення ставок акцизів згідно встановлених графіків, мали найменш розвинуті інституції в порівнянні з іншими постсоціалістичними країнами ЄС. Більше того, основними тенденціями на ринку алкогольних напоїв і тютюнових виробів останніх років частини зазначених країн залишається зростання цін підакцизних товарів, скорочення їх легального виробництва та збільшення нелегального обігу.

Фактично така ж сама ситуація спостерігалася відносно виконання вимог щодо поступової імплементації європейського законодавства з оподаткування енергоресурсів. Рівень акцизного оподаткування нафтопродуктів в постсоціалістичних країнах, що готувалися до вступу в ЄС, виявлявся значно нижчим, ніж у країнах ЄС-15, причому деякі їх види взагалі не підлягали оподаткуванню, що передбачало в подальшому його введення та підвищення до встановленого рівня згідно вимог. Втім, збільшення рівня оподаткування нафтопродуктів також виявилось непростим завданням з огляду на те, що вжиття зазначених заходів мало наслідком зростання соціальної напруги в суспільстві – рівень купівельної спроможності населення в постсоціалістичних країнах ЄС суттєво поступався відповідному його рівню в країнах ЄС-15. Зростання акцизів призводило до збільшення цін на нафтопродукти, а отже і зростання загальної інфляції. Причому, як свідчить досвід досліджуваних країн, внесок зростання акцизів в інфляцію виявлявся суттєвим, насамперед це стосувалося зростання акцизів на бензин та дизельне паливо. Отже, серед причин значного зростання тіньового сектора ринку нафтопродуктів в постсоціалістичних країнах ЄС слід виділити саме збільшення питомої ваги податків їх ціні, подальше значне поширення схем контрабанди та фальсифікату цих продуктів та водночас відсутність дієвих механізмів контролю за зазначеними процесами.

Проблема гармонізації оподаткування акцизів в частині ставок залишалася однією з гострих тем податкової політики для постсоціалістичних країн як впродовж підготовки, так і навіть напередодні їх вступу до ЄС. Підвищення акцизів згідно встановлених вимог в межах процесу гармонізації безперечно залишається ефективним інструментом як наповнення бюджету, так і зниження рівня споживання низки підакцизних товарів, зокрема тих, які завдають шкоди здоров'ю, є важливим і необхідним, виходячи з потреб у сфері захисту довкілля та енергоефективності, тим не менш цей процес актуалізує питання щодо

оцінки розумних меж підняття ставок акцизів згідно встановлених нормативів. Досвід постсоціалістичних країн ЄС підтверджує, що рівень доходів, розвиненість інституцій, а також особливості акцизної політики сусідніх країн в регіоні, виявляються важливими факторами спроможності швидко підвищувати акцизні ставки. Акцизна політика, з огляду на зазначене, повинна бути зваженою; доцільнішим є забезпечення більш плавної зміни ставок акцизів з урахуванням прогнозу наслідків. Лише тоді це не стане надмірним навантаженням для економіки, матиме наслідком виконання поставлених завдань.

Врахування досвіду постсоціалістичних країн ЄС є доцільним і для України, зважаючи на необхідність подальшої корекції політики у сфері акцизного оподаткування, в тому числі, з урахуванням євроінтеграційних завдань та пріоритетів. Тим не менш, вжиття відповідних заходів в межах зазначених завдань та пріоритетів має здійснюватись ще і з огляду на їх наслідки для національної економіки. Останні, як наочно свідчить досвід окремих постсоціалістичних країн ЄС, є досить суперечливими, особливо в частині зміни ставок акцизів. Необґрунтовано стрімке підвищення ставок акцизів призводило не тільки до скорочення обсягів виробництва підакцизних товарів, втім також і до збільшення нелегального їх обороту, що в свою чергу негативно позначалося на відповідних бюджетних надходженнях. Звідси, і в Україні за умов невисокої, особливо останнім часом, фіскальної віддачі від підвищення акцизів, посилення негативних тенденцій у сфері доходів переважної більшості населення, подальшого зростання тіньового сектору підакцизних товарів, а особливо поширення контрабандних потоків у зв'язку із появою «сірої» зони на Сході країни та прозорою лінією фронту, вжиття обґрунтованих заходів у зазначеній сфері набувають неабиякої актуальності.

Список використаних джерел:

1. Appel H. «Tax Politics in Eastern Europe: Globalization, Regional Integration, and the Democratic Compromise». University of Michigan Press, 2011. – 189 p.
2. Ott K. The Tax Alignment Process in the New European Union Member States: How Might Croatia Fare? [online]. Journal of Applied Law and Policy, 2008: 81-97. Availability: <https://bib.irb.hr/datoteka/364868.ott.pdf>